

UNITATEA POLITICĂ A POPORULUI ROMÂN ÎN EVUL MEDIU REFLECTĂTĂ ÎN CRONICILE DIN TRANSILVANIA DIN SEC. XVII-XVIII

de dr. CONSTANTIN ȘERBAN

În evul mediu ideea de unitate a poporului român aflată în conștiința contemporanilor a fost consemnată în diferite feluri și la loc de cinste în cronicile Țării Românești și Moldovei deopotrivă, care de mai bine de un secol au cunoscut numeroase ediții critice, ca de exemplu în *Letopisețul de la Bistrița*¹, cronicile lui Grigore Ureche² și Miron Costin³, precum și în *Istoria Țării Românești* a stolnicului C. Cantacuzino⁴. Dar astfel de mărturii ale unității poporului nostru mai sînt semnalate și în alte izvoare narative, ca de exemplu în cronicile scrise tot pe pămînt românesc și care au fost mai puțin cercetate, și anume cronicile din Transilvania redactate nu numai în limba română, dar și în latină, germană și al căror număr este cu mult mai mare în comparație cu cele din Principatele Române. Așa, de pildă, un inventar provizoriu al lor, efectuat în urmă cu aproape două decenii, a dus la constatarea că sînt peste 400⁵. Dar nu numai atît. Cronicile din Transilvania au o deosebită valoare din punctul de vedere al conținutului, în sensul că știrile pe care le cuprind se referă de cele mai multe ori la *întregul teritoriu locuit de români*, adică din toate țările românești. E drept că și în cronicile din Țara Românească și Moldova sînt, ici și colo, știri relativ la Transilvania și la românii din acea țară, dar cînd sînt astfel de știri privind *întregul popor românesc*, care a trăit de către părți ale Carpaților, credem că astfel de știri sînt cu atît mai valoroase, mai ales că ele reflectă gîndirea și convingerea unor străini (sași și maghiari).

Un aspect mai puțin abordat în istoriografia românească actuală, dar și din trecut, se referă la semnalaarea acelor știri din cronicile din Transilvania care privesc unitatea etnică a poporului român. Așa, de exemplu, în sec. al XVI-lea *Nicolaus Olahus* afirmă în cronică sa că „moldovenii au aceeași limbă, obiceiuri, religie ca și cei din Muntenia“, adăugînd că „se deosebesc întrucîtva numai prin îmbrăcăminte“ (lingua, ritu religioane eadem Moldavi utuntur, qua Transalpini vestitu aliqua saltem ex parte differunt)⁶. Un secol mai tîrziu cronicarul sas *Johann Tröster* (1666) afirma că „românii din Transilvania, Moldova și Țara Românească se numesc de către străini *valachus*, dar că ei înșiși nu se numesc nici valahi, nici moldoveni, ci romuni sau români, ceea ce ar vrea să însemne români“⁷. În

¹ *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI publicate de Ion Bogdan*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 13.

² Grigore Ureche, *Letopisețul țării Moldovei*, București, 1958, p. 134.

³ Miron Costin, *Opere*, București, 1958, p. 241.

⁴ Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Rumânești*, Craiova, 1944, p. 70.

⁵ I. Crăciun, A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne (sec. XV—XVIII) privind istoria României*, București, 1963, p. 205—485.

⁶ Nicolai Olahi, *Hungaria et Atila*, Vindobonae, 1763, p. 59, apud *Gîndirea social-politică despre unire (1859)*, București, 1966, p. 10.

⁷ A. Armbruster, *Daco-romano-saxonica*, București, 1980, p. 112.

aceeași vreme cronicarul sas *Laurentius Toppeltinus* (1667) arăta în opera sa că „Traian împăratul romanilor... a trimis romani, ca să se așeze în Dacia și s-o cultive iar că valahii și moldovenii sînt rămășițele acestor romani este sigur”⁸.

Acest fapt a determinat pe mulți cronicari din Transilvania să acorde denumirea de „Valahia” atît pentru Țara Românească, cit și pentru Moldova. Uneori ambele principate sînt menționate sub numele de „duae Valachiae” sau „Zwei Wallachische Länder”⁹. Dar ceea ce este mai interesant se referă la existența, încă de la mijlocul sec. al XVIII-lea, în conștiința intelectualității din Transilvania a ideii că *intregul teritoriu* al fostei Dacii — locuit în vechime de daci, apoi de daco-romani și ulterior de români — poate purta numele de „Romania”, adică România. Această noțiune a fost introdusă din 1764 în circuitul științific de cronicarul sas Martin Felner¹⁰. Iată despre ce este vorba. Martin Felner a fost unul din marii istorici sași din Transilvania care a trăit între 1720 și 1767. Poliglot, profesor la gimnaziul din Sibiu, înzestrat cu cunoștințe temeinice de teologie, istorie și drept, dobîndite în unele centre universitare din Germania, acesta a elaborat pe la mijlocul sec. al XVIII-lea o valoroasă monografie istorică a Transilvaniei, precum și alte lucrări de istorie (rapoarte, dizertații, descrieri), în care a prezentat totodată și istoria poporului român. Așa, de exemplu, el face numeroase referiri la origina latină a românilor din Transilvania, dar și din celelalte țări românești, acordînd numele de rumun sau de valah¹¹ populației majoritare din spațiul carpato-dunărean. Tot așa Țara Românească este denumită „Valachia”, iar Moldova, „Moldavalachia”. În fine, Moldova, Țara Românească și Transilvania (Moldau, Walachei, Siebenbürgen), toate împreună sînt denumite cu un singur topic : „Romania” (Romanien)¹².

Și despre unitatea politică (ca și despre cea economică și culturală) a poporului român se vorbește pe larg în cronicile din Transilvania. În urmă cu doi ani am început investigațiile în această direcție și am publicat primele rezultate care ni s-au părut revelatoare¹³. De obicei sîntem obișnuiți să aflăm știri despre *toți românii* (adică din toate țările locuite de români) în cronicile din Moldova și din Țara Românească, și este foarte firesc. Dar investigațiile la care ne-am referit ne-au pus în fața unui material important, și anume că în cronicile din Transilvania sînt destul de multe date relativ la viața politică unitară a poporului român, indiferent că acesta era despărțit în mod nefiresc în trei state. Tot așa și despre viața economică, culturală, socială. În cele ce urmează ne vom referi numai la știrile existente numai în opera citorva cronicari sași și maghiari privind această problemă.

Așa, de exemplu, *Stefan Samoskozy* (1570—1612), cronicar maghiar, umanist și arheolog, arhivar la Alba Iulia, istoriograf al lui Stefan Bocskay (1605—1606) și Sigismund Rakoczy (1607—1608), a inclus în cronica sa din anii 1566—1608 nu numai știri despre domniile lui Petru Cercel, Mihnea Turcitul, domnii Țării Românești, dar și despre Mihai Viteazul, care a creat o centralizare interstatală undeva cele trei țări românești, despre Aron Vodă, Ieremia Movilă, domnii Moldovei¹⁴, în fine, despre Radu Șerban, care a avut un rol foarte important în viața politică a Transilvaniei și Țării Românești în primele decenii ale sec. al XVII-lea. În cronica sa se află astfel un interesant portret literar al lui Ieremia Movilă :

⁸ Laurentius Toppeltinus, *Origines occasus Transsylvanorum...*, Lugduni, 1667, p. 52.

⁹ A. Armbruster op. cit., p. 100.

¹⁰ Ibidem, p. 143.

¹¹ Ibidem, p. 143, 151, 154.

¹² Ibidem, p. 153 ; același, *Sinn und Bedeutung des Begriffs „Romania“ im Mittelalter*, în „Daco-Romania, Jahrbuch für östliche Latinität“, 1, 1973, p. 130 ; textul edificator dînr-o altă lucrare a lui Martin Felner : *Kurzgefasste Historische Nachricht von der walachischen Völkerschaft überhaupt und des jenigen in sonderheit die heut zur Tage in dem Kayserl. Königl. Erb. Fürstenthum Siebenbürgen anzutreffen ist*, în „Archiv des Vereins für Siebenbürgischen Landeskunde“, N. F., VII, 1867, 3, p. 419 : „Die Hunnen — sorie el — behenschten Dacien und Romanen das ist Moldau und Walachei, Siebenbürgen und einen grossen Theil des heutigen Ungarlandes an die 200 jahre...“.

¹³ Constantin Șerban, *Cronicari transilvăneni pînă la mijlocul sec. al XVIII-lea*, în „Studii și articole de istorie“, XXXIX—XL, 1979, p. 226—235.

¹⁴ I. Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români, 1566—1608*, Cluj, 1928, p. 164—165.

„e un om blind, cuvios și drept, vrea să i se dea știre de orice lucru mic ce s-ar întâmpla la curte sau în țară. Ușa lui sta deschisă tuturor. De multe ori șade afară și dacă vede un om străin îndată îi vorbește, întrebându-l ce caută. Nu pedepsește pe nimeni fără judecată, nu ucide, nu ia vitele și avutul nimănui fără pravilă”¹⁵. Între altele el reproduce și o convenție de armistițiu încheiată de Radu Șerban cu Moise Secuul în 1603¹⁶.

Un altul este *Johannes Oltardus* (1575—1630), cronicar sas din Sibiu, care a făcut parte dintr-o familie de cronicari, cronica sa rezultând din asamblarea mai multor cronici scrise de înaintașii săi (străbunicul, bunicul, tatăl) și unul din fiii săi. Opera sa de seamă se numește *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*. În cronica lui Johannes Oltardus viața politică a țărilor române are un caracter unitar, istoria Transilvaniei împletindu-se cu importante evenimente din Țara Românească și Moldova. Deși cronica are subtitlul „Annales Hungarici et Transilvanici”, totuși ea cuprinde campaniile antiotomane ale Principatelor Române din sec. XIV—XVI duse de Mircea cel Bătrîn, Vlad Tepeș, Ștefan cel Mare, legăturile lui Ștefan Mailat cu domnia Țării Românești, domniile lui Mircea Ciobanul, Petru Cercel, Mihnea Turcitul, Alexandru Lăpușeanu, Ioan Vodă cel Viteaz, Petru Șchiopol, Mihai Viteazul. Începând cu anul 1601 cronicarul prezintă evenimentele cronologic, în această parte evenimentele din Transilvania fiind redade *alături* de cele din Moldova și Țara Românească; printre altele sînt referiri la frământările politice din Țara Românească din 1618¹⁷.

Un alt cronicar maghiar din Transilvania, care a inclus în opera sa evenimintele politice din Principatele Române, este *Ianoș Kemeny*, (1607—1662), general în armata lui Gheorghe I Rakoczy, Gheorghe II Rakoczy, Acațiu Barcsai; ulterior el a ajuns principe al Transilvaniei (1661). Acesta a îndeplinit și cîteva misiuni politice atît în Moldova, cit și în Țara Românească. De reținut că vorbea românește. În „Autobiografia” sa el a relatat pe larg cum, de exemplu, în 1637 s-a aflat în solie în Țara Românească pentru a-l ajuta pe Matei Basarab să respingă atacul oștilor lui Vasile Lupu, domnul Moldovei. Cu acel prilej urma ca domnul Țării Românești să obțină acordul Înaltei Porți, prin daruri pe cheltuiala sa, pentru o cooperare între Țara Românească și Transilvania împotriva Moldovei. Ori Matei Basarab i-ar fi răspuns acestuia că „noi fiind aliați, cauza pentru care luptăm este comună și astfel se cuvine să purtăm împreună toate greutățile”¹⁸. De asemenea, el descrie modul cum s-a reînnoit tratatul de alianță între Transilvania și Țara Românească din 1638¹⁹, cum s-a ajuns la o alianță între Transilvania și Moldova în același an, tratate bilaterale care au avut menirea să restabilească pacea din nou între cele trei țări române pe baza unei *confederații* (pactam confederationem), cum în 1648 s-a încheiat o nouă alianță între Transilvania și Moldova, cum în 1651 s-a reînnoit alianța între Transilvania și Țara Românească, care l-a ajutat pe Matei Basarab să înfrîngă la Finta (1653) oștile lui Vasile Lupu. În legătură cu tratatul din 1651 cronicarul Janos Kemeny arată că el a fost reînnoit pentru că *ambele țări* nu erau capabile să se apere singure împotriva unei terțe puteri: „susțin că alianța noastră cu românii (adică cu Țara Românească — n.n.) s-a făcut pentrucă sîntem prea slabi atît noi, cit și ei spre a ne putea apăra unii pe alții”²⁰.

Și cronicarul sas *Ceorg Kraus* (1007—1679), notar în Sighișoara, a lăsat ample informații relativ la viața politică a Transilvaniei în contextul relațiilor pe care acest principat le-a avut cu Moldova și Țara Românească. Mai mult, el prezintă istoria poporului român în contextul evenimentelor internaționale europene de la mijlocul sec. al XVII-lea pe de o parte, iar pe de altă parte, evenimentele politice dintr-o țară românească cu implicații profunde în altă țară românească, de exemplu Transilvania, cu implicațiile ei în Moldova și Țara Românească. În paginile cronicii *Siebenburgische Chronik* (1608—1665) sînt incluse și gîndurile principelui Gabriel Bethlen cu privire la legăturile Transilvaniei cu celelalte două țări române. Ele rezultă din textul testamentului său politic. Iată ce credea în acea vreme principele Transilvaniei cu privire la *viața politică unitară a țărilor române*: „Țara (adică

¹⁵ *Ibidem*, p. 179.

¹⁶ *Ibidem*, p. 189—191.

¹⁷ „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, 1847, p. 268—342.

¹⁸ *Călători străini despre țările române*, vol. V, București, 1973, p. 132.

¹⁹ *Ibidem*, p. 134.

²⁰ *Ibidem*, p. 144.

Transilvania — n.n.) ar trebui să piară dacă Moldova și Țara Românească n-ar ține cu ea, de aceea oricare principe n-ar trebui să intre în încurcături în chip ușuratec de aceste două țări sau să dea vre-o pricină de dezbinare (între ele)²¹.

În cronică lui Georg Kraus se insistă asupra legăturilor politice ale lui Radu Șerban, domnul Țării Românești, cu Transilvania, pe care-l numește „viteazul neînfricat voievodul Radu Șerban”²². De asemenea, el relatează despre condițiile în care Matei Basarab a ocupat tronul Țării Românești²³, despre luptele dintre Matei Basarab și Vasile Lupu, domnul Moldovei, din 1637²⁴, despre cooperarea militară dintre Transilvania și Țara Românească în 1644 în cadrul „Războiului de 30 de ani”, despre jafurile tătarilor în Moldova din 1650 și ale cazacilor, despre lupta dintre Matei Basarab și Vasile Lupu din 1653, despre detronarea lui Vasile Lupu de către Gheorghe Ștefan²⁵. Pentru anul 1653 autorul face și o apreciere asupra lui Matei Basarab, care trebuie reținută pentru valoarea ei: „deși Matei Vodă era un bărbat de 65 ani, a dat dovadă de multă vitejie și fiecare i-a arătat cinstea cuvenită”²⁶. Mai sînt apoi știri despre rănirea lui Matei Basarab la Finta și încercările pentru vindecarea sa, despre lupta lui Gheorghe Ștefan împotriva lui Vasile Lupu și a lui Timuș Hmelnițki, despre răscoalele populare ale seimenilor din Moldova (1654) și din Țara Românească (1655), înăbușite cu ajutor militar venit din Transilvania, despre moartea lui Matei Basarab²⁷. Această știre din urmă este însoțită de un portret literar al lui Matei Basarab: „timp de 25 ani acesta și-a ținut țara în bună pace cu Transilvania și s-a purtat cu țara noastră (cu Transilvania — n.n.) întotdeauna cinstit și drept. Țara Românească s-a mărit și s-a îmbogățit sub domnia sa, lăsînd după el un nume veșnic bun”²⁸. Tot așa se mai dau știri despre Mihail al III-lea Radu, domnul Țării Românești, despre alianța acestuia cu Transilvania din 1659, despre răscoala antiotomană din 1659 la care a participat și Constantin Șerban, domnul Moldovei, și consecințele acestei răscoale, despre luptele pentru tronul Moldovei din 1660 dintre Constantin Șerban și Ștefăniță Lupu, despre legăturile lui Grigore Ghica, domnul Țării Românești, cu Transilvania din 1663, despre prigonirea boierilor adversari domniei în Țara Românească, printre care și postelnicul Constantin Cantacuzino, ucis ulterior din ordinul lui Grigore Ghica.

Și cronicarul maghiar Miklos Bethlen (1642—1716), care a avut o carieră militară și politică, ajungînd chiar cancelar al Transilvaniei în 1690, a inclus în memoriile sale, „Memoires historiques”, interesante date relativ la viața politică a celor trei țări românești din sec. al XVII-lea. El face însă ceva mai mult, și anume că analizează pe larg situația poporului român din punct de vedere social-economic, cultural, neomișînd din acestea obiceiurile sale străvechi. Printre altele el vorbește despre misiunea politică a lui Janos Kemeny în Țara Românească din 1660, la curtea lui Mihai al III-lea Radu, despre răscoala acestui domn contra otomanilor în alianță cu Transilvania și Moldova³⁰.

Vom încheia cu unele exemple din opera cronicarului sas Johann Filstich (1684—1743), profesor de teologie, filozofie și istorie, fost rector al gimnaziului din Brașov, poliglot de renume, care, printre altele, știa și românește. Acesta a alcătuit o cronică a Țării Românești în limba latină, folosind pentru aceasta cîteva importante cronici muntene, pe care le-a și tradus în românește. Cronică sa *Tentamen Historiae Vallachiae* seamănă mai mult cu o monografie, cu o istorie alcătuită pe baze moderne, materialul prezentat fiind sistematizat pe probleme, de exemplu situația geografică, economică, demografică, politică, administrativă, socială, cultu-

²¹ G. Kraus, *Cronica Transilvaniei, 1608—1665*, București, 1965, p. 66.

²² *Ibidem*, p. 11, 13.

²³ *Ibidem*, p. 88.

²⁴ *Ibidem*, p. 96.

²⁵ *Ibidem*, p. 108—109, 143, 152—153, 154—155.

²⁶ *Ibidem*, p. 159; este singura știre privind vîrsta fostului domn. De altfel se știe prea puțin despre el înainte de a fi domn, de exemplu recent s-a aflat că acesta a avut slujba de a încasa dările de la locuitorii din județul Romanai pe cînd era mare vistiier Necula, iar domn al Țării Românești, Leon vodă.

²⁷ G. Kraus, *op. cit.*, p. 160—161, 163—166, 170—182.

²⁸ *Ibidem*, p. 175.

²⁹ *Ibidem*, p. 291—292, 305—306, 313, 393, 532, 571.

³⁰ Miklos Bethlen, *Memoires historiques...*, Amsterdam, 1737, p. 164—169.

raia. Vorbind însă despre poporul român sub diferite aspecte, cronicarul sas înțelege pe *toți românii* din Țara Românească, Moldova și Transilvania. Astfel autorul se referă la teritoriul locuit de români, numit de el Dacia, alcătuit din trei părți și anume : *Dacia mediteraneeă* (adică Transilvania), *Dacia Alpestris* sau *Transalpina* (adică Țara Românească și Moldova), *Dacia Ripensis* (adică Banatul și Crișana)³¹. De asemenea, el afirmă că moldovenii nu se deosebesc de munteni decât prin nume, intrucit au aceeași origine, limbă, religie și port, că în Transilvania sînt români și că în Țara Românească sînt de asemenea români, că Țara Românească și Moldova sînt două Valahii³².

Relativ la relațiile politice dintre țările române, el privește în *ansamblu* viața politică a Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei pe vremea lui Mihai Viteazul, care, în 1600, a înfăptuit o centralizare interstatală : „astfel acest voievod — scrie el —, așa cum nu-i fu dat cîndva vreunul înaintaș al său, fu cinstit ca singur domnitor al vechii Dacii și al celor trei țări“³³; tot el spune că din aceste motive Mihai Viteazul este amintit și în cronică Transilvaniei și în cronică Moldovei și în cronică Austriei și a altor țări³⁴. Autorul nu-i scapă nici un amănunt privind unitatea politică a țărilor române din sec. al XVII-lea, în special pe timpul lui Matei Basarab, Vasile Lupu, Gheorghe I Rakoczy, așa cum fusese și mai înainte în timpul lui Mihai Viteazul și Radu Șerban.

Din cele expuse rezultă că ideea unității politice a poporului român a existat în evul mediu nu numai în conștiința cronicarilor români din Țara Românească, Moldova și Transilvania, dar și în convingerea cronicarilor sași și maghiari din Transilvania. Toți aceștia, fără excepție, au tratat în opera lor viața politică a celor trei țări române ca *un tot unitar*, de cele mai multe ori subliniind datoria pentru conducătorii lor politici de a găsi modalitatea pentru realizarea unor strînse legături politice între ele, a unui front comun contra oricărui stat care ar fi încercat restrîngerea autonomiei lor sau cîmpirea lor (din partea Austriei în special), a unui sistem de alianțe cu caracter defensiv îndreptat contra dușmanului comun, realizat de fapt în sec. al XVII-lea, prin crearea confederației (pactam confederationem) și aceasta pînă la ocuparea Transilvaniei de către Habsburgi.

L'UNITÉ POLITIQUE DU PEUPLE ROUMAIN AU MOYEN AGE REFLÈTE DANS LES CHRONIQUES DE TRANSYLVANIE DES XVe ET XVIIIe SIECLE

R é s u m é

Dans les chroniques de la Valachie et de la Moldavie a été souvent soulignée l'unité ethnique du peuple roumain bien que celui-ci ait vécu divisé en trois états tout à fait différent : La Valachie, la Moldavie et la Transylvanie. Une opinion semblable a dominé la conception de beaucoup de chroniqueurs de Transylvanie comme par exemple : N. Olahus, J. Tröster, Laurentius Toppeltinus, Martin Felner. Le dernier d'entre eux a affirmé même que le territoire habité par les Roumains au moyen âge peut être désigné comme „la Roumanie“ (1764).

³¹ Johann Filstich, *Tentamen historiae Valachiae*, București, 1980, p. 31, 39 ; această împărțire a fost făcută prima dată de geograful german Philip Cluverius (1580—1623), în harta sa *Daciarum Moesiarumque vetus descriptio*, și apoi adoptată de diferiți geografi și istorici, ca de exemplu L. F. Marsili, D. Cantemir, C. Cantacuzino, — vezi Constantin Șerban, *Ecouri românești în opera lui L. F. Marsili*, în „Revista de istorie“, 11, 1980, p. 2169—2187.

³² Johann Filstich, *op. cit.*, p. 93, 95, 231.

³³ *Ibidem*, p. 146—147.

³⁴ *Ibidem*, p. 123.

En étudiant les chroniques de Transylvanie appartenant à quelques chroniqueurs allemands et hongrois, l'auteur a réussi à découvrir l'intérêt de ceux-ci pour les événements historiques qui avaient lieu en même temps dans les Principautés roumaines. De cette façon ces chroniqueurs (S. Samosközy, J. Olltardus, J. Kemeny, G. Kraus, M. Bethlen, J. Filstich), reconnaissaient l'unité politique du peuple roumain au Moyen-Âge.